

TOPLUMSAL YAPININ OLUŞUMU: BİLİM, DİN VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİLER

A. Faruk Sinanoğlu

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

ahmet.sinanoglu@inonu.edu.tr

ÖZET

Bilimsel araştırmalar, toplumsal yapının omurgasını oluşturan kurumların oluşmasında, değer içerikli din ile nesnel özellik taşıyan bilimin önemli katkılarını tespit etmişlerdir. Toplumsal kurumlar, toplum içerisinde kendilerini daima bir dille ifade ettiklerinden dille toplumsal yapıyı özetleyen kültür (bilim, din, değerler silsilesi) arasında önemli etkileşim söz konusudur. Kültürün önemli ögesi olan dil, insanlar arası iletişimi sağlamasının yanı sıra düşünce, bilgi ve kültür oluşturmada temel rol oynar. Böylece dil ekseninde oluşturulan bilim ve dinin toplumsal kurumların yapılanmasında önemli temel etkenler olduğu anlaşılır. Bu incelemede önceden gerçekleştirilmiş olan “Akademi Evreninde Sosyolojik Bir Araştırma” adlı çalışma sonuçlarından yararlanmak suretiyle, betimsel ve mantık temelinde toplumsal yapının oluşmasında değer içerikli din ile bilim arasındaki ilişkilerin ele alınmasına çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilim, din, toplum, yapı, kurumlar

FORMATION OF SOCIAL STRUCTURE: SCIENCE, RELIGION AND THE RELATIONS AMONG SOCIETIES

ABSTRACT

Scientific investigations demonstrate the significant contributions of religion, which is value thematic, and the science, which is of objective nature, to the formation of the institutions that are constituting the backbone of social structure. Due to the fact that the social institutions express themselves constantly by means of the languages, there is an important reciprocal interaction between the language and the culture (science, religion, value sequences). The language, which is a crucial element of culture, plays an essential role in constituting knowledge and culture in addition to creating the communication between human beings. In this way, it turns out that science and religion, which acquire shape around the language, are the fundamental factors in the constitution of social institutions.

This study deals, on descriptive and logical grounds, with the formation of the social structure appealing to the relations between object-oriented science and value-oriented religion. The study makes use of the consequences of a previous academic investigation called “A Sociological Investigation in the Universe of Academy”.

Key Words: Science, Religion, Society, Structure, Institutions.

GİRİŞ

Bu makalede, daha önceden yapılmış olan “Akademi Evreninde Sosyolojik Bir Araştırma”¹ adlı çalışmadan da yararlanarak, betimsel ve mantık temelinde din, bilgi/bilim ve toplumun karşılıklı etkileşimleri neticesinde ortaya çıkan toplumsal yapının incelenmesine çalışılmıştır. Gerçekte ülkemizde din, bilgi ve toplum arasındaki ilişkileri ele alan akademik düzeyde çalışmalar yok denecek kadar az olduğundan, bilgi, din ve toplumsal yapı arasındaki ilişkilerin ele alınması toplumbilim açısından önem arz etmektedir. İnceleme konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle toplum, din ve bilgi/bilim kavramları üzerinde durmak uygun olacaktır.

Toplum (society) sözlüklerde, “her yaştan insanı içine alan, ortak inanç ve kurumlara dayanan organlaşmış veya yaygın bütün zümreler arası birliklerin bütününe verilen ad”² olarak geçmektedir. Toplumun sözlük tanımından anlaşılabilceği gibi toplum bireylerden oluşmakta, insanların etkileşiminden toplumun ilişkilerini düzenleyen kurumlar gelişim göstermektedir. Bu süreçte bireyler belli amaçlar etrafında odaklaşarak gruplar ortaya çıkmakta, gruplar arası ilişkiler, uzun mesafe dilimlerinde toplumsal yapının biçimlenmesinde etkili olabilmektedir. Bir başka deyişle toplumun yüzyıllar içerisinde oluşturduğu din, bilgi ve sanat gibi değerler silsilesi toplumsal kurumları biçimlendirebilmektedir. Çalışmanın ilgili kavramlarından bilgi ve bilimin sözlük tanımına baktığımızda ise, bilgi sözlüklerde “insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütününe verilen ad, öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek malumat, insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü”³ olarak tanımlanırken, bilim, “evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgisel bilgi, belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme süreci ve yöntemli araştırma süreci”⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Dinin tanımı ise diğer iki sözcüğün aksine, yeryüzünde pek çok dinin bulunması, geçmiş yüzyıllarda ortaya çıkmış günümüze ulaşamamış dinlerin varlığı, dinin ortak bir tanımını yapmayı

¹ Bkz: A. Faruk Sinanoğlu, *Uygarlığın Basamakları Bilim Din ve Toplum*, Evin Matbaası, Malatya 2013.

² Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, M.E.B. Yay. İstanbul 1969, s.292.

³ Türkçe Sözlük, T.D.K. C.1. İstanbul 1992, s. 186.

⁴ Türkçe Sözlük, s. 187.

güçleştirmektedir. Ancak bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vermek üzere her toplumda görülen dinin tanımı için R. Otto'nun, kısa ve öz bir biçimde "din kutsalın tecrübesi"⁵ olduğu şeklindeki tanımı bilim insanları tarafından önemsenmiştir. Gerçekte de gerek birey temelinde gerekse grup ve toplum düzeyinde yapılmış olan bilimsel çalışmalar, din ve kutsal kavramları arasındaki derin ilişkilere işaret etmektedir. Bütün toplumlarda bir din anlayışının bulunması bu tespiti doğrulamaktadır. Batılı toplumlar din sözcüğünü ifade etmek için, bağlamak , yeniden bağlamak anlamlarına gelen "religare" ya da bir şeyi görev edinmek, yeniden bir araya toplamak, yüksek sesle tekrar tekrar okumak, yeniden ele almak gibi anlamlar taşıyan "relegere" den türeyen tören, ayin ve yasaklar bütünü gibi anlamlara gelen "religion" kavramını kullanmaktadırlar.⁶ Türkçe sözlüklerde din sözcüğünün karşılığı olarak, ruh, can, soluk, nefes, dizgin gibi anlamlara gelen "tin" ya da "tın" kelimesinin geçtiği görülür.⁷ Arapçada ise, din kelimesi anlam bakımından yol, yargı, hüküm, ceza, itaat, ödül, yasa, adet, millet, tevhit, ödev, kendisiyle Allah'a ibadet edilen her şey anlamında kullanılmaktadır.⁸ Hinduizm'de desteklemek, beslemek ve bir arada tutmak anlamını taşıyan "dharma" sözcüğü din anlamında kullanılmaktadır. Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi bütün toplumların lügatlerinde din olgusu ve benzer anlamlar taşıyan sözcükler/kavramlar bulunmaktadır.

1-TOPLUMSAL YAPI VE BİLGİ İLİŞKİSİ

Bir şeyin gerçekliğini anlayabilmek için, o şey hakkında yeterli bilgiye sahip olmak gerekir. Yukarıda toplum ve bilgi/bilimin sözlük tanımlamaları üzerinde durulmuştu. Şimdi de toplumsal yapı ve bu yapının oluşumunda bilimle toplumun karşılıklı ilişkilerini incelemek uygun olacaktır. Bilgi/bilim ve toplum arasındaki ilişkileri anlayabilmek için yapı kavramı ve toplumsal yapı üzerinde durmak gerekir.

Bir şeyin yapısı, parçaları arasındaki nispeten düzenli ilişkilere işaret eder. Yani bir şeyin unsurları arasında düzenli ilişkiler yoksa, o şeyin parçaları arasındaki ilişkiden doğan yapılanmadan söz edilemez. Toplumsal bir sistemin yapısını da parçalar arasındaki nispeten sabit ilişkiler belirler.⁹ Toplumsal yapı kavramı ise, yapı sözcüğünün tanımından hareketle ele alındığında, insanların eylemlerindeki düzeni, nizamı sağlayan unsurların, toplumsal yapının parçalarını oluşturdukları anlaşılır.¹⁰ İnsanların ilişkilerini düzenleyen unsurlar ise her toplumun yüzyıllar içerisinde oluşturduğu kültürel özellikleridir. Toplumsal yapı içerisinde muhakkak ki en temel parçaları değerler, statüler ve alt gruplar oluştururlar. Konuyu biraz daha açacak olur isek, insanların bir takım yeme içme uyuma gibi doğal ihtiyaçlarının dışında toplumbilimin kendisine özgü konusu olarak, diğer doğa

⁵ Akt: Joachim Wach, Din Sosyolojisi, çev: Ünver Günay, E. Ü. Yay. Kayseri 1990, s. 10.

⁶ Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yay. İstanbul 2000, s. 193.

⁷ İsmet Zeki Eyüpoğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 661.

⁸ İbn Manzur, Lisanu'l Arap, Beyrut, 1997, C. IV, s. 460.

⁹ Zeki Arslantürk, Din Sosyolojisi, Çamlıca Yay. İstanbul 2014, s. 139.

¹⁰ Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Beta Basım Yay. İstanbul 1990, s. 162.

bilimlerinin incelediği fenomenlerden farklı niteliklerle kendini toplum içerisinde gösteren belirli bir toplumsal görüngüler (fenomen) söz konusudur.¹¹ Bu fenomenler toplumsal yapının unsurlarını oluştururlar. Kısaca toplumsal yapı, tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun bir arada yaşamasıyla toplumsal ilişkilerin, grupların, kurumların, toplumsal olayların yer aldığı, nüfus ile yönetim ve yerleşim tarzının biçimlendiği varlık olarak tanımlanabilir.¹² Gerçekte bu sayılan kavramlar arasında yer alan toplumsal kurumlar, bilgiyle de ilişkili olarak toplumsal yapının biçimlenmesinde en önemli rolü üstlenirler. Toplumsal kurumlar tüm toplumlarda görüldüğü şekliyle, eğitim, din, siyaset, ekonomi, aile, boş zaman değerlendirme başlıkları altında toplanmıştır. İlk bakışta bile anlaşılabilceği gibi, bütün kurumlar insan etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır, yani toplumun ürünüdürler. Bu durumda toplumsal kurum tanımlanacak olursa, kurum, toplumun yapısı ve temel değerlerin korunması bakımından zorunlu sayılan, nispeten kurallar topluluğu olarak tanımlanabilir.¹³ Anlaşılabilceği gibi kurumlar, toplumsal ihtiyaçlarımızı karşılama amacına yöneliktir ve insan davranışlarını kolaylaştırma yönünde örnek olurlar.¹⁴ Kurumların toplumsal değer içerikli olmasının yanı sıra bilgiye ve bilimsel eylemlere yönelik bir yönü de bulunmaktadır. Nitekim toplum içerisine doğan bireyin sosyalleşme (öğrenme) sürecinde kurumlar önemli işlevler görürler. Ancak söz konusu kurumlar daima bir dille kendilerini ifade ederler. Yani bir dil, insanlar arası iletişimi sağlamasının yanı sıra düşünce, bilgi ve kültür oluşturmada temel rol oynar. Böylece dil temelinde düşünce, bilgi ve kültürün oluşturduğu toplumsal kurumların bilgi üretmenin de kaynağı olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde toplumsal yapı ile bilgi/bilim arasında önemli etkileşim söz konusudur. Örneğin insanoğlu karasabanı bulduğunda yerleşik düzene geçme süreci başlarken, bilginin teknolojik uzantısı olarak buharlı makinanın bulunuşu ile de, insanoğlu hızlı ulaşım konumuna erişmiş, toplumsal gelenek görenek ve normların değişiminde etkili olmuştur. Hatta günümüzde artan bilimsel keşifler ve onun uzantısı olan teknolojinin katkısı ile toplumsal değişim olumlu veya olumsuz yönde hızlanmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bilginin toplumsal yapılanma üzerindeki etkisi kadar, bilgi üretiminde, toplumsal yapının da bir o kadar önemli etkisi söz konusudur. Nitekim bilgi sosyolojisi, toplumsal yapı ile toplumun bilgi sistemi arasında bir denklik olduğunu, bu denkliğin işlevsel olduğunu, toplumun ihtiyaçlarına denk düşecek biçimde bilgi örgüsü ve yine aynı şekilde bilgi örgüsünü yansıtacak bir toplumsal yapının varlığından söz ettiği görülür.¹⁵ Gerçekte de toplum oluşturduğu kategorilerle bireyin zihin yapılanmasını biçimlendirirken, üretilen bilgiler de, toplumsal yapının yapılanması ve biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Black'de "Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri" adlı kitabında, her toplumun kendine özgü bir bilgi sistemi olduğunu, kurumlarını da bu bilgi sistemi

¹¹ Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev: C. Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2010, s. 29.

¹² Emre Kongar, *Toplumsal Değişme*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 45.

¹³ Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, s. 31.

¹⁴ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, Düşünce Kitabevi Yay. Bursa 2009, s. 109.

¹⁵ Mustafa Aydın, *Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2004, s. 101.

temelinde düzenlediğine değinir.¹⁶ Şimdi de sosyolojinin kurumlar arasında değerlendirdiği din ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilere geçebiliriz.

2-TOPLUMSAL YAPI VE DİN

Dinle ilgili araştırmalar, geçmişten günümüze tüm toplumların bir dini olduğunu göstermektedir. Bu tespitler, dini duygunun insanda yaratılıştan gelen bir özellik olduğunu çağrıştırmaktadır. Nitekim konu üzerine yapılmış olan araştırmalar, insanın “homo religious” olduğunu, bu nedenle insanı dinden soyutlamanın mümkün olmayacağını ifade etmişlerdir.¹⁷ Gerçekte de canlı varlıklar arasında inanma ihtiyacı olan varlık olarak insan karşımıza çıkmaktadır. Yani insan, evrenin oluşumu ve geleceği arasındaki ilişkileri açıklamada kutsalla ilişki kurma çabası içerisinde görülüyor. Yukarıda din tanımlaması yapılırken dinin kutsalla kurulan ilişkisine dikkat çekilmişti. Düşünürlerden Boutroux, dini, insan hayatının derinliklerine işlemiş manevi bir güç olarak değerlendirir, Marx ve Engels ise, dini, insanların düşüncesinde gündelik hayatlarında egemen olan dış güçlerin fantastik (kurgu) gölgesinden başka bir şey olmadığını ifade ederler.¹⁸ Russell’de dinin bilimden daha karmaşık olduğunu ve dinin bir doğmalar bütünü olduğunu belirtir.¹⁹ İslam düşünürleri de dini, insanlara mutluluk yolunu gösteren vahiy kaynaklı yasalar bütünü olarak tanımlarlar.²⁰

Yukarıdaki dine olan yaklaşımlar, konuyu farklı açılardan değerlendirmiş olsalar da, toplum ve insan hayatındaki dinin oynadığı rolünü göz ardı etmedikleri anlaşılıyor. Din sosyolojisi de, dinin mahiyeti ve kaynağı konusunu başka bilimsel disiplinlere bırakır. Din sosyolojisi, dinin toplum içerisindeki gördüğü işlev (fonksiyon) üzerinde durur. Bir toplumda din inançlaşmaya başladıktan sonra öteki toplumsal kurumlarla ilişkiye girmektedir: Din ve ekonomi, din ve siyaset, din ve eğitim gibi. Anlaşılabilirliği gibi toplumun dili çerçevesinde oluşturulan bilgi kümelerinden toplumsal kurumlarla din arasında karşılıklı ilişkiler kurulmaktadır. Bu ilişkilerin etkileşimi ise zaman ve mekân çerçevesinde değişiklik gösterebilirler ya da göstermektedirler. Toplum içerisine doğan birey, toplumsallaşma sürecinde tarihsel, toplumsal, dini ve kültürel bilgileri öğrenmeye çalışır. Ailede başlayan sosyalleşme süreci hayat boyu devam edebilir. Bu süreç toplumun benimsemiş olduğu değerler silsilesinin etkisiyle bireyin kişilik ve benliğini oluşturmaya başlar. Daha açık bir ifade ile söylenecek olursa, toplumsallaşma bireyle toplumsal kurumlar arasındaki ilişkilerin bir sonucudur. Birey, doğuştan getirdiği biyolojik özellikleri ile birlikte, toplum içerisinde geçirdiği deneyimler sonucunda toplumsal bir varlık haline gelmektedir. Bu durumda bireyin sosyalleşmesi ile toplumun yapısı arasında sıkı ilişkilerin söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. İlk bakışta bireysel özellikler

¹⁶ Cyril E. Black, Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, çev: M. Fatih Gümüş, Verso Yay. Ankara 1989, s.19-34.

¹⁷ Günay Tümer, “Batı’da Din Bilimleri Kavramı ve Dinler Tarihi Çalışmalarında Metodoloji”, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Samsun 1989, s. 139.

¹⁸ H. Ziya Ülken, Tarihi Maddeciliğe Reddiye, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1976, s. 60-63

¹⁹ Bertrand Russell, Din İle Bilim, çev: Akşit Göktürk, Bilgi Yay. Ankara 1972, s. 15.

²⁰ Şehristani, El-Milel ve’n Nihal, çev: Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 51-53.

taşıyan bir sözcük gibi görünen “ben” kavramının oluşumunun dahi toplumsal yapıdan soyutlanamayan bir süreçte geliştiği anlaşılıyor. Öyle ki konu üzerine yapılmış olan araştırmalar, benliğin öğrenme ile kazanılmış potansiyel bir yapı özelliği taşıdığını belirtmektedirler.²¹

Toplumlar, evrensel nitelikler taşıyan bazı sosyal kurumlar geliştirirler. Ekonomi, siyaset ve din gibi. Diğer toplumsal kurumlar gibi bireyin sosyalleşmesinde en etkili olan kurumlardan birisi dindir. Toplumlar tarafından benimsenmiş olan din üretebildiği değerler silsilesi ile toplum üyelerini etkilemekte ve toplumsal yapı ve zihniyetin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Öyle ki, Ortaçağ’da Hıristiyan inancının yaygınlaşması ile dünya ve ahiret arasındaki ilişkilerin ahiret yönünde bir anlayış geliştirmesiyle, buna bağlı olarak oluşan toplumdaki yaygın kişilik tipinin toplumsal kurumları da etkilediği görülmektedir. Aynı dönemde İslâm dininin toplumsal kurumlar üzerindeki bu etkiyi maddi ve moral eğilimleri dengeleyerek oluşturduğu anlaşılıyor.²² 17. YY. sonraları ise İslâm coğrafyasında tam tersi bir gelişme seyri görülmektedir. Din kurumunun ürettiği değerlerin katı değişmez normlara dönüşmesi, toplumsal yapıyı negatif yönde etkilemiştir. Neden-sonuç ilişkilerini tespit etmeden sonuçtan bilimsel bulgular çıkarmaya çalışmak toplumsal yapının zihni teşekkülünü oluşturmuştur. Hâlbuki özellikle İslam dini, kurtuluşu, Allah’ı birleme (tevhit) ile bilimsel eylemlerde görmektedir. Hindu dinin (Dharma) geliştirdiği kast sisteminin ise yüzlerce yıldır toplumsal yapının biçimlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Hinduların kast sisteminde evliliklerin kast içinde (endogami) yapılması zorunluluğu vardır. Yine kast içine doğan bireyin hangi mesleği seçeceğini de kast sistemi belirlemektedir. Ayrıca aynı kasttan olmayan birilerinin-üst kastların hoşlanmaması ve kendilerini kirletme korkusu ile- birlikte yemek yemeleri de yakın zamanlara kadar yasaklanmıştır.²³

Yukarıda geçen tespit ve ifadelerden anlaşılacağı gibi toplumsal yapı ve din arasında güçlü ilişkilerin bulunduğu bir gerçekliktir. Gerçekte de toplum (grup-zümre) içerisine doğan birey toplumsal yapının unsurlarının etkisi ile sosyalleşmektedir ve bu sosyalleşme sürecinde din kurumu etkili bir işlev görmektedir. Ancak hemen hatırlatılmalıdır ki, farklı toplumlarda farklı anlayış ve yaklaşımlar görülse de, birey bu süreçte tamamıyla edilgen konumda olmayıp, zaman içerisinde yeni görüş ve düşünceler üreterek toplumsal yapının değişim ve gelişiminde rol oynayabilmektedir. Örneğin ilahiyat fakültesi öğretim üyeleri üzerinde yaptığımız çalışmada, ilahiyat fakültesi öğretim üyelerinin çeşitli değişkenlere bağlı olarak din, bilgi, din ve toplum arasındaki ilişkileri farklı açılardan değerlendirdikleri ve yorumladıkları görülmüştür. Geçmiş yüzyıllarda da aynı din müntesipleri arasında farklı yorum ve mezheplerin ortaya çıkması bu tespiti destekler görünmektedir. Bilgi, toplum ve din arasındaki ilişkilere yaklaşımda genel bir bakışla üç farklı tip tespit edilmiştir: Birinciler bilgi, din ve toplum arasındaki ilişkileri yetiştikleri ortamın gelenekli yapısı içerisinde

²¹ Barlas Tolun, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Murat-Adım Yay. Ankara 1996, s. 386.

²² Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 424, 425.

²³ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yay. Ankara 2011, s. 181,182.

değerlendirirlerken, ikinci tipe girenler, yorumcu bir yaklaşımla bilgi, din ve toplum arasındaki ilişkilerin yeniden her zaman yorumlanabileceğini düşünmektedirler. Üçüncü tiptekiler ise bilimle dini özdeşleştirmekte, bilimle teknolojinin sosyo-kültürel yapı üzerindeki etkilerini açıklamakta istekli görünmemektedirler.²⁴ Burada çok rahat bir biçimde ifade edilebilir ki, birinci ve üçüncü tipolojide yer alanlar bilginin alanını sınırlandırırken, ikinci tipler, din, bilim ve toplum arasında bir denge arayışına girebilmektedirler. Bütün bu tespitler bize, bilim din ve toplumsal yapı arasındaki derin ilişkileri göstermektedir.

SONUÇ

Her toplum, geçmişten günümüze kadar daima çeşitli toplumsal kurumlar oluşturmuşlar, oluşturdukları kurumlar doğrultusunda bireyin sosyalleşmesine katkı sağlamışlardır. Bir başka deyişle, kültür üretebilen bir varlık olarak insanoğlu, tarih sahnesinde görünmeye başladığından beri, bir toplum içerisinde hayat bulmaya başlamış, toplum içerisinde hazır bulunduğu, kendisini yenileyebilen sosyal kurumlar sayesinde (toplumsal yapı) sosyalleşmesini sağlayabilmiştir. Bu sosyalleşme sürecinde en kadim bilgiler olarak din kurumu ile toplumun üretebildiği bilgi ve bilginin uzantısı olan teknoloji etkili olmuşlardır. Anlaşılabileceği gibi ilk toplumlardan günümüze kadar din kurumu ve toplumun üretebildiği bilgiler toplumsal yapının oluşumunda görev üstlenmişlerdir. Örneğin Ortaçağlarda Hıristiyan inancı toplumsal yapının oluşumunda dominant bir karaktere bürünerek-öteki toplumsal kurumları baskı altına almak suretiyle-, dünya ve ahiret arasındaki ilişkilerin ahiret yönünde bir anlayış oluşturmasıyla, toplumda yaygın kişilik tipi, toplumsal yapıyı etkilemiştir. Ortaçağda İslâm dini ise, maddeci ve moral değerleri dengelemek suretiyle toplumsal kurum ve yapıyı oluşturmuş, ancak ilerleyen zaman dilimlerinde öncekinin tersi bir gelişme seyri göstermiştir. Yani neden sonuç ilişkilerini tespit etmeden, sonuçtan bilgi çıkarma çabası toplumsal yapının zihni teşekkül alt yapısını oluşturmuştur. Hindu dini (Dharma) ise, geliştirdiği kast sistemi ile yüzlerce yıldır toplumsal yapının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Hinduların kast sisteminde evliliklerin kast içinde (endogami) yapılması zorunluluğu vardır. Yine kast içine doğan bireyin hangi mesleği seçeceğini de kast sistemi belirlemektedir.

Yakın zamanlarda gerçekleştirdiğimiz bir araştırma sonuçlarına göre de, İlahiyat fakülteleri öğretim üye ve elemanlarının içinde yetiştikleri toplumsal yapının etkisi ile bilim din ve toplum arasındaki ilişkileri çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı biçimlerde değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arslantürk, Zeki, Din Sosyolojisi, Çamlıca Yay. İstanbul 2014.

²⁴ Sinanoğlu, Uygarlığın Basamakları..., s. 180.

A. Faruk SİNANOĞLU

2. Aydın, Mustafa, Bilgi Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul 2004.
3. Bilgiseven, Amiran Kurtkan, Din Sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.
4. Bilgin, Vejdi, Bizi Kuşatan Toplum, Düşünce Kitabevi Yay. Bursa 2009.
5. Black, Cyril E. Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, çev: M. Fatih Gümüş, Verso Yay. Ankara 1989.
6. Dönmezer, Sulhi, Sosyoloji, Beta Basım Yay. İstanbul 1990.
7. Durkheim, Emile, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, çev: C. Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara 2010.
8. Eyüpoğlu, İsmet Zeki, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.
9. Günay, Ünver, Din Sosyolojisi, İnsan Yay. İstanbul 2000.
10. Kongar, Emre, Toplumsal Değişme, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.
11. Küçük, Abdurrahman-Günay Tümer, Alparslan Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yay. Ankara 2011.
12. İbn Manzur, Lisānu'l Arap, Beyrut, 1997.
13. Russell, Bertrand, Din İle Bilim, çev: Akşit Göktürk, Bilgi Yay. Ankara 1972.
14. Sinanoğlu, A. Faruk, Uygarlığın Basamakları Bilim Din ve Toplum, Evin Matbaası, Malatya 2013.
15. Şehristani, El-Milel ve'n Nihal, çev: Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
16. Tolan, Barlas, Toplum Bilimlerine Giriş, Murat-Adım Yay. Ankara 1996.
17. Tümer, Günay, "Batı'da Din Bilimleri Kavramı ve Dinler Tarihi Çalışmalarında Metodoloji", Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu, Samsun 1989.
18. Türkçe Sözlük, T.D.K. C.1. İstanbul 1992.
19. Ülken, H. Ziya, Tarihi Maddeciliğe Reddiye, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1976.
20. Ülken, H. Ziya, Sosyoloji Sözlüğü, M.E.B. Yay. İstanbul 1969.
21. Wach, Joachim, Din Sosyolojisi, çev: Ünver Günay, E.Ü.Yay. Kayseri 1990.